

ГЕОРГИ СЛАВОВ
ЕДГАР АЛЪН ПО

chitanka.info

През своя кратък живот Едгар По не достига славата на Уошингтън Ървинг и Фенимор Купър, а и следващото поколение (Емърсън и Уитмън) го приема не особено ласкаво. Колкото и странно да звучи, Европа (от Бодлер и Маларме до Йейтс и Валери) трябваше отново да открие на Америка едно от нейните най-самобитни дарования.

Жизненият път на По е кратка и трагична летопис. Роден в Бостън, двегодишен той остава без родители. Семейството на богатия търговец Джон Алън прибира детето и го праща да учи в Англия. Когато след пет години се завръща в Америка, младият Едгар постъпва в новооткрития университет на Вирджиния, където остава една година, после се премества във военното училище „Уест Пойн“ и там остава само една година. Независим и болезнено горд по природа, Едгар Алън По скоро скъсва завинаги със своя осиновител — стъпка, която го лишава до края на живота от материална сигурност.

Неизпълнил още двадесет години, По издава две стихосбирки, на които никой не обръща внимание — те не третираат традиционните теми от онова време: природа, религия, история. Непостоянната работа, злощастният край на брака и нищетата преждевременно довършват поета; четиридесетгодишен, той угасва — ослепителен метеор, прорязал тъмното небе на литературна Америка.

Още приживе По успява да се наложи в три области: поезията, разказа и критиката. За зла участ изпълнител на литературното му завещание става Руфъс Уилмът Грисуолд, който ненавижда поезията и умишлено изопачава фактите. Заслепен от омраза към неговия гений, той му приписва какви ли не пороци и прегрешения: ненормална психика, душевна неустойчивост, прекомерна гордост, свадлив характер, мания за преследване, абсурдна претенция за начетеност, каквато всъщност уж не притежавал, умишлено съчинени измислици за живота и метода на творчество и т.н. и т.н. Необходими са десетилетия, додето заблудата се разсее. От друга страна, тесният обсег, в който По насочва своите усилия, както и естеството на неговия дар още повече увеличават затруднението, пред което преиначените факти поставят критици и читатели. Онези, които дирят Шекспировата широта или Хоторновата дълбочина на етичните проблеми, неминуемо ще се разочароват — те просто липсват у По. Но той завинаги ще остане, наред с Уолт Уитмън и Емили Дикинсън, един от „тримата

големи“ в американската поезия, най-значителният критик от своето поколение и бащата на американския разказ.

Още преди сто и двадесет години (в сп. „Сетърди Куриър“) Едгар По за първи път използва техниката на „цялостното въздействие“, върху която е изграден съвременният американски разказ. Той концентрира въздействието чрез старателно обмислен план, чрез архитектурата на повествованието, фокусирайки сюжетното развитие върху кулминационния момент, и от първото до последното изречение умело контролира настроението с помощта на умишлено подбраната подробност, като ни внушава, че невероятното е вероятно (истински образци-шедьоври в това отношение са разказите „Маската на Багрена смърт“ и „Сфинксът“).

В трите области — поезията, белетристиката и литературната критика — По развива Нютоновото схващане за „единството на вселената“. Според него разказът непременно трябва да отговаря на следните условия: да въздействува цялостно, да започва още с първото изречение, да бъде кратък, за да се прочете „на един дъх“, и да бъде очистен от излишни подробности. Всички усилия на По целят да се създаде проза, близка до законите на поезията, ето защо в разказите си той съзнателно дири още в началото единство между тона и атмосферата, за да ни поведе стремглаво към поразяващата развръзка. По свой път и независимо от съществуващите дотогава образци той създава новата форма, която светът по-късно нарече американски разказ.

Всички разкази на По носят своя специфична атмосфера, атмосферата на „готическия ужас“: мястото на действието е необичайно, пустеещо и мрачно, самото действие се развива предимно вечер или в полунощ; героите носят чужди, особени имена, почти никога не са американци (или поне чисти американци) и обикновено са потомци на аристократични родове, високообразовани и... обречени. Тяхната смърт е по-особена; По си избира онази „ничия земя“, която лежи между живота и смъртта, и там развихря стихията на своето въображение: неудържимо и безвъзвратно животът си отива, а смъртта не носи желанието покой. Дори красотата у По не е сгрята от топлината на живота, тя е като хладна мраморна статуя — искряща,

ослепително бяла, монументална и малко плашеща, подобно академичната скулптура от онези дни.

Въображението на По напомня въображението на самотно дете, прекомерно развито за възрастта си, израсло сред невротични старци. Както у детето, така и у По проличава желанието да се покаже мечтата за сила и власт, ала пак, както у детето, у него всеки нерв е лесно уязвим не само от кошмарните съновидения, но и от физическото насилие на света, в който живеят възрастните — той стои обезсърчен пред заключените врати на този свят.

В системата на По няма място за епоса, „цялостното въздействие“ се постига в кратката, динамична, умело композирана и *crescendo* градирана форма.

Неговите разкази биха могли да се разделят на три основни групи: разкази на ужаса и фантазията, разкази за красотата и разкази за логичното построение. От ирационалното („Сянка“), през приказното („Подскок-Жабок“) до карикатурата („Очилата“) — такава е широката амплитуда на неговите творчески интереси. За По творчеството е форма на бягство от равнодушния и жесток свят, който не го разбира и който самият По отказва да разбере. Той създава своя, свръхестествена вселена, обитавана от неосезаемите образи на Красотата, Трагедията, Любовта, Ужаса и Смъртта. Независимо от хиперболизираните и доведени до крайност образи у него откриваме чертите на простата човешка Болка, присъща на всекиго от нас. Може би тъкмо на това По дължи световната си известност и влияние, у него чудовищното е само маска, прикриваща болката. Едгар По дири убежище в романтизма: Хофман, Шлегел, Байрън и Колридж. Но той е малко по-своеобразен романтик — самобитността на художественото мислене у него много често е склонна да пародира романтичната тематика и традиционните за консервативния европейски романтизъм идеи и образи. В това отношение неговият маниер напомня амбивалентния прием, с който няколко столетия по-рано западноевропейската „карнавална литература“ си послужи, за да осмее схоластиката на Средновековието. Едгар По е един от малцината писатели в световната белетристика, който има смелостта гротескно да пародира собствения си литературен маниер („Без дъх“, „Преждевременното погребение“).

Също като Мелвил, корабът на По се разбива о рифовете на американския меркантилизъм, враждебен на неговите идеали.

„Поетичният принцип“ на Едгар По върна музиката и пулсиращия ритъм в поезията на френските символисти, от които на свой ред Т. С. Елиът и модерните поети черпят нови форми и техника. Ако се вгледаме по-внимателно, неминуемо ще открием влиянието на „южняка“ По върху друг един „южняк“ от наши дни — Уилям Фокнър. Всъщност той е повлиял и продължава да влияе върху всеки, който пише разкази на английски език. В една или друга форма влиянието на По личи у всеки американски разказвач след него: от Хоторн и Мелвил, през Брет Харт и О. Хенри до Катрин Ан Портър и Юдора Уелти.

Каквито и преценки да правим, едно е безспорно: като естет и майстор Едгар По раздвижи умовете на следващите поколения и славата му, вместо да помръква, все по-ярко блести. Едни намират, че е по-интересно да четат за автора, отколкото самия автор, други извличат и наслажда, и поука от творбите му, но никой вече не може да го отмине с пренебрежение, дори самите американци, които и днес продължават да се чуждеят от него, наричайки го „нашият братовчед, мистър По“.

Георги Славов

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.